

Tekstbijlage 2 Archeologie en (cultuur)historie: nieuwe inzichten verwachtingenkaart

Archeologische monumenten en AMK-terreinen/ terreinen van archeologische waarde

De waardering van archeologische monumenten is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in overleg met de provincies toegekend. Waardering van de terreinen heeft plaatsgevonden aan de hand van een aantal criteria zoals kwaliteit, zeldzaamheid en contextwaarde. Op basis hiervan zijn drie waarderingscategorieën onderscheiden:

1. Terrein van zeer hoge archeologische waarde (beschermd): dit zijn monumenten van oudheidkundige betekenis die op grond van de genoemde criteria zijn aan gewezen als behoudenswaardig. Bescherming hiervan kan plaatsvinden ex artikel 6 (of 4) van de Monumentenwet (Erfgoedwet 9.1.1a);

Toponiem	Nr.	Complextype	Datering
Polder Breukelerwaard/ Groot Ruwiel	45277	Havezathe/ridderhofstad	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Kasteel Cronenburgh/ Rijksstraatweg/Bloklaan	45757	1 Havezathe/ridderhofstad	1 Late middeleeuwen / nieuwe tijd
		2 Borg/stins/versterkt huis	2 nieuwe tijd

Tabel 1.1 Overzicht van de in de gemeente aanwezige archeologische rijksmonumenten

2. Terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde: dit zijn monumenten van oudheidkundige betekenis die op grond van de genoemde criteria zijn aangemerkt als behoudenswaardig. Deze terreinen scoren lager dan de beschermde rijksmonumenten. In een aantal gevallen kon de exacte kwaliteit en omvang van een monument niet worden bepaald. Onder andere de oude dorpskernen behoren tot deze categorie;

Toponiem	Nr.	Status	Complextype	Datering
Aastein/Polder Breukerwaard	1963	Terrein van hoge archeologische waarde	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Polder Nijenrode/kasteel Nijenrode	11572	Terrein van hoge archeologische waarde	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Breukelen-Poostdij; Oudaen	11573	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	Havezathe/ridderhofstad	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Groot Ruwiel/ Polder Breukelerwaard	11574	Terrein van hoge archeologische waarde	Havezathe/ridderhofstad (voorterrein kasteel Ruwiel)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Breukelen centrum	11923	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Nieuwer ter Aa, centrum	11924	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Gunterstein	11926	Terrein van hoge archeologische waarde	1 Borg/stins/versterkt huis	1 late middeleeuwen
			2 Havezathe/ridderhofstad	2 late middeleeuwen

			3 Borg/stins/versterkt huis	3 nieuwe tijd
Kockengen centrum	11942	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Kasteel Vreeland/ Kleizuwe	5748	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	Kasteel	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Centrum Loenersloot	11922	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Slot Loenersloot/Polder Donkervliet,	11925	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Centrum Nigtevecht	11928	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Centrum Vreeland	11929	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Centrum Loenen	11930	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Kasteel Snaafburg/Oostkanaaldijk/ Marcopololaan	1985	Terrein van hoge archeologische waarde	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Oostwaard	1986	Terrein van hoge archeologische waarde	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Kerkweg/centrum Maarssen	11472	Terrein van hoge archeologische waarde	Kerk	middeleeuwen
Bolensteinseweg/centrum Maarssen	11473	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	Havezathe/Ridderhofstad	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Slot Zuilen/Oostwaard	11480	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	1 Borg/stins/versterkt huis 2 Havezathe/Ridderhofstad	1 late middeleeuwen / nieuwe tijd 2 nieuwe tijd
Centrum Tienhoven	11931	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskernen)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Centrum Maarssen	12012	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Centrum Oud-Zuilen	12013	Terrein van hoge archeologische waarde	Nederzetting, onbepaald (historische dorpskern)	late middeleeuwen / nieuwe tijd

Tabel 1.2 Overzicht van de in de gemeente aanwezige archeologische rijksmonumenten

3. Terrein van archeologische waarde: dit zijn monumenten van oudheidkundige betekenis die op grond van de genoemde criteria zijn aangemerkt als behoudenswaardig. Deze terreinen scoren lager dan de hierboven genoemde categorieën (ontleend aan Sloos 2009).

Toponiem	Nr	Complextype	Datering
Kerklaan/Hondertsche laantje	1962	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Linie ter Aa (Oude-Hollandse Waterlinie); Polder het Honderd; Polder Breukelerwaard	15596	Versterking, onbepaald	nieuwe tijd B
Huis ter Velde/Rijksstraatweg	1964	Borg/stins/versterkt huis	late middeleeuwen / nieuwe tijd
Parkweg/Emmaweg	11471	Havezathe/Ridderhofstad	late middeleeuwen / nieuwe tijd

Tabel 1.3 Overzicht van de in de gemeente aanwezige archeologische rijksmonumenten

Aanpassing begrenzing archeologische Monumentenkaart-terreinen

Op grond van bestudering van het AHN (hoogtekaart), kadasterkaarten rond 1840 en vakliteratuur zijn de begrenzingen van een aantal AMK terreinen aangepast. Een aantal nieuwe te beschermen terrein zijn toegevoegd, met name kasteel- en buitenplaats locaties (zie tabel 1.4). Op twee terreinen heeft de gemeente veldonderzoek uit laten voeren, namelijk op de verwachte locaties van kasteel Maerssenburgh (geofysisch onderzoek) en boerderij 't Honderd (booronderzoek) (resp. Jordanov 2020a en Jordanov 2020b).

Een overzicht van de wijzigingen in AMK-terreinen staat in tabel 1.4. Op grond van oud kaartmateriaal bleek Kasteel Snaafburg (Maarssen) een voorhof te hebben gehad op de plaats van de huidige kasteelboerderij. Deze is opgenomen in de nieuwe begrenzing. Ook was de voorburcht/voorhof van Aastein (Nieuwer ter Aa) vergeten en is nu opgenomen. Van de middeleeuwse kern van Vreeland is alleen het gedeelte aan de Vecht opgenomen als AMK-terrein. Deze vindplaats is uitgebreid naar de gehele middeleeuwse kern van Vreeland. Daarnaast zijn nog enkele andere terreinen wat aangepast en zijn de grenzen wat verschoven op grond van literatuuronderzoek, AHN, kadastrale kaarten en oud (en vergeten) archeologisch amateuronderzoek.

Te verwachten vindplaatsen

Tevens is een aantal nieuwe terreinen met een verwachte archeologische waarde opgenomen op de kaart (zie tabel 1.4). Hoewel het archeologisch-inhoudelijk gezien niet direct een bekende archeologische waarde of vindplaats betreft, is het uitgangspunt voor de aanwijzing hiervan in het verleden hetzelfde geweest als bij de AMK-terreinen, namelijk: historische bronnen. Daarnaast lijken de terreinen in veel gevallen ook op grond van meerdere bronnen aanwezig, zijn deze op kaart te duiden zijn én zijn ze goed te begrenzen.

Belangrijkste toevoegingen zijn de terreinen Kasteel Ter Aa in Nieuwer ter Aa, kasteel Rietveld in Breukelen en kasteel Maerssenburgh in Maarssen. Daarnaast blijkt dat ook de befaamde buitenplaats Realeneiland (Nigtevecht) ondanks zandafgraving volgens de AHN nog *in situ* aanwezig. De andere terreinen betreffen kleinere gebiedjes in en om de Vecht en veelal kleinere buitenplaatsen en oude boerderijen.

Gewijzigd AMK-terreinen	Te verwachte vindplaatsen (nieuw)
Kasteel Snaafburg, Maarssen	Kasteel Maarssenburgh, Maarssen
Kasteel Ter Meer, Maarssen	Boerderij t Slijck, Maarssen
Kasteel Aastein, Nieuwer ter Aa	Boerderij Maarssenbroeksedijk Oost 36/38, Maarssen
Dorpskern Vreeland	Boerderij Merenhofstede, Maarssen
Dorpskern Kockengen	Landhuis Huis ten Bosch, Maarssen
	Landhuis Weerestein, Maarssen
	Kasteel Rietveld, Breukelen
	Boerderij 't Honderd, Nieuwer ter Aa
	Kasteel Ter Aa, Nieuwer Ter Aa
	Buitenplaats Ouderhoek, Nieuwersluis
	Pastorie Slootdijk, Loenersloot
	Buitenplaats Realeneiland, Vreeland
	Buitenplaats Vreedendorst, Vreeland
	Buitenplaats Groenevelt, Vreeland

Tabel 1.4: Gewijzigde AMK-terreinen en te verwachte nieuwe vindplaatsen

Waarnemingen

Archeologische waarnemingen zijn meldingen van vondsten die buiten de professionele archeologische circuits worden gedaan. Het kan gaan om toevalstreffers tijdens niet-archeologische op- of ontgravingen, maar ook om gerichte zoekacties door bijvoorbeeld vrijwillige archeologen of metaal-detectorzoekers.

Een inventarisatie van AWN Naerdincklant heeft enkele waarnemingen opgeleverd die tot op heden nog niet in ARCHIS zijn verwerkt. Het betreft hier grotendeels vondsten door metaaldetectie waarvan de precieze locatie niet altijd duidelijk is. Zo is er sprake van twee Romeinse munten uit Breukelen: een as van Augustus (63 v. Chr-14 na Chr.), een munt van Trajanus Decius (3e eeuw na Chr.) en een merovingische mantelgesp uit Maarssen. Deze vondsten zijn gedaan rond 1998 door een metaaldetectorzoeker (pers. mededeling dhr. A. Cruysheer).

In 2002 is al eerder een vroegmiddeleeuwse mantelspeld aangetroffen in Breukelen langs de Vecht, net buiten het poortgebouw van kasteel Nijenrode.

Archeologische onderzoeken 2010-2019

In de gemeente Stichtse Vecht hebben in de jaren 2010 - medio 2019 verschillende onderzoeken plaatsgevonden. Kenniswinst uit zich hier in de verdere bijstelling van de archeologische verwachtingengebieden. Enkele archeologische onderzoeken (hieronder aangegeven) in deze periode gaven verrassende nieuwe inzichten in de bewoningsgeschiedenis van de gemeente.

Tijdens onderzoek op de locatie Parkweg 49-67 te Maarssen, zijn naast sporen uit de 11de – 13de eeuw op de oeverwal, ook sporen van waterbodemerelateerde archeologie aangetroffen: houten

palen die een steiger vormen in de Vecht, drie metalen sintels (mogelijk sloopstintels) en palenrijen. Deze zijn te relateren aan de demping van de rivieroever voor landwinning en grondverbetering. Ook waren er vondsten die samenhangen met o.a. visvangst en scheepvaart (Bouma 2014). Eerder onderzoek op deze locatie in 2008 had al aan het licht gebracht dat hier vanaf de 10e eeuw een nederzettingsterrein lag. Mede door het onderzoek aan de Parkweg is de categorie 'bebouwing tot 1960 op meandergordel/crevasse middelhoog' van de beleidskaart uit 2010 komen te vervallen. Deze categorie was gebaseerd op een niet-onderbouwde aanname dat bebouwing in het verleden automatisch tot (gedeeltelijke) verstoring van het bodemarchief zou leiden.

Onderzoek op locatie Oostwaard 9 in Maarssen gaf inzicht in de eeuwenlange bewoningsgeschiedenis van deze boerderij. Uit de resultaten van het gecombineerde bouwhistorisch en archeologisch onderzoek komt duidelijk een beeld naar voren van een bijzondere en complexe vindplaats (Wink & Viersen 2016). De oudste waargenomen bestaande delen van het gebouw gaan terug tot in de 13e eeuw. Mogelijk betreft het een representatief gebouw, dat deel heeft uitgemaakt van een uithof van een klooster. Dat er zelfs sprake kan zijn van bewoning vanaf de Late Prehistorie wordt duidelijk uit de aanwezigheid van een vegetatiehorizont in de top van de oeverafzettingen van de Vecht. Deze lijkt deels opgenomen te zijn in een cultuurlaag, waarvan de datering echter niet duidelijk is. Mogelijk beslaat de bewoningsgeschiedenis van de locatie Oostwaard dus een periode van meer dan 2000 jaar en een bewoningscontinuïteit van meer dan acht eeuwen.

Proefsleuvenonderzoek op de locatie Petersburg/Garstenstraat in Nigtevecht toonde aan (door middel van aangetroffen aarderwerk), dat Nigtevecht op zijn minst een halve eeuw ouder is dan verwacht; de oudste middeleeuwse sporen in Nigtevecht dateren nu uit de eerste helft van de 13e eeuw (Bouma 2011).

De eerste resultaten van een archeologische begeleiding naast de kerk in Nieuwer Ter Aa hebben aangetoond dat de dorpelingen rondom de kerk begraven zijn, en dat deze graven nog (deels) intact zijn. Ook is een deel van de entree van de oudste (tufstenen) fase van de kerk aangetroffen. De kerk blijkt rond 1100 te zijn opgetrokken, zoals in oude documenten is vermeld. Met behulp van deze gegevens zijn belangrijke gegevens over de afmetingen van dit gebouw bekend geworden (Aarts 2016; Jonker Duynstee & Cleijne 2018).

In Kockengen werd bij een booronderzoek aangetoond dat de ondergrond in het historische centrum bestaat uit dikke ophogingslagen (Visser & Quack 2011). Deze ophogingsgeschiedenis kan volgens De Boer (2015) de sleutel vormen tot ons begrip van het ontstaan van de buurtschap en het dorp Kockengen.

Bij een grootschalig natuurontwikkelingsproject bij Tienhoven ("de Taartpunt") is archeologisch vooronderzoek uitgevoerd (Sueur & Brijker 2014/2015). Het bureau- en booronderzoek wijst op met veen overdekt reliëfrij dekzand met een grote kans op het aantreffen van resten van prehistorische verblijfplaatsen uit de Midden Steentijd tot en met het begin van de Late Steentijd (Sueur & Brijker 2016). Uit de later dat jaar uitgevoerde archeologische begeleiding en een waarderend booronderzoek blijkt dat dit inderdaad het geval is. Bij dit onderzoek zijn haardkuilen en een vuursteenvindplaats uit de periode 9000 tot 6000 v. Chr. (vroeg tot en met laat Mesolithicum) gevonden (Müller e.a. 2018).

Historische linten

Het onderzoek naar de historische linten heeft zowel tot een opname van (delen van) historische linten geleid, als tot afwaardigering. De afwaardigering heeft met name betrekking op de historische linten in Tienhoven. Het gaat om: de Herenweg, de Dwarsdijk, de Oude dijk, de Westbroekse Binnenweg, de Veenkade, de Scheendijk en de Ter Aase zuwe. Na vergelijking van historisch kaartmateriaal, met name van Ketelaar en Bloemwaardt met Reuvens en de kadastrale kaart van 1811-1832 valt op dat in de 19de-eeuw sprake is van afvening/afturving van het gebied grofweg ten oosten van het gebied ten oosten van de Maarseveense Plassen. Door deze verstoring is de trefkans

op resten die samenhangen met archeologische resten klein. De Maarssebroeksedijk is toegevoegd, alsook de Zogweteringlaan. Naast historisch kaarmateriaal blijkt ook op basis van archeologisch onderzoek van de AWN en Saxion Hogeschool aan Zogweteringlaan 4, dat hier sprake is geweest van historische bebouwing (in prep).

Molens

Vanwege bekende omissies in de verwachtingenkaart van 2010 zijn de historische linten en molens kritisch bezien. Voor de historische linten geldt dat verschillende historische kaarten opnieuw zijn bezien (zie p. 32 van het rapport). De molens van de molendatabase zijn vergeleken met de kadastrale kaart van rond 1840 en daarna nog eens vergeleken met verschillende historische kaarten uit de periode 1600-1800. Daarbij is ook gekeken, voor zover mogelijk, of er sprake is van echte volwaardige molens en geen kleinere windmolentjes (tjaskers en dergelijke). Kleinere windmolens zijn niet meegenomen in de inventarisatie vanwege de gering archeologische trefkans en geschatte lage informatiewaarde.

Fig. 1.1 De Dorsse Molen te Vreeland, circa 1500. Collectie Utrechts Archief

Het molenonderzoek leverde drie nieuwe vermoedelijke molenlocaties op, namelijk een 17de-eeuwse molen in Oud Zuilen, een 17de-eeuwse molen langs de Haarrijn in Gieltjesdorp en een 18de-eeuwse molen in Maarssen. Daarnaast bleken de benamingen in de molendatabase soms niet te kloppen en werd regelmatig meer informatie gevonden over het type molen (poldermolen of korenmolen) of de molennaam. Deze informatie is aangevuld. Een aantal molens is afgevoerd: door kanaalaanleg of zandafgraving is de kans gering dat nog iets van deze molens resteert. In tabel 1.5 staan de molens die worden aangeduid op de verwachtingenkaart.

Plaats	Aanduiding	Periode
Tienhoven	Naamloos Tienhoven	1800-1900
Oud-Zuilen	Naamloos Oud Zuilen 1	1600-1700
Oud-Zuilen	“De Hoop”	1600-1900
Oud-Zuilen	Naamloos Oud Zuilen 2	1600-1700
Gieltjesdorp	Haarrijn Noord	1700-1800
Gieltjesdorp	Haarrijn Midden boven	1600-1900
Gieltjesdorp	Haarrijn zuid (Nieuwkoper watermolen)	1600-1900
Maarssen	Maarsseveense Watermolen	1600-1900
Maarssen	Naamloos Maarssen 1	1700-1900
Maarssen	Naamloos Maarssen 2	1600-1900
Breukelen	Naamloos Breukelen 1	1700-1900
Breukelen	Naamloos Breukelen 2	1700-1900
Breukelen	Kortrijkse molen	1600-1900
Breukelen	Molen van het noordeinde van Portengen	1600-1900
Breukelen	Naamloos Breukelen 3	1600-1900
Breukelen	Breukelveense Watermolens (west) combi	1700-1900
Breukelen	Breukelveense watermolens (Oost) combi	1700-1900
Nieuwersluis	Mijndermolen	1600-1900
Nieuwersluis	Hondertsen Molen	1600-1900
Nieuwersluis	Breukelweertse molen	1700-1900
Loenen	Hollandse watermolen	1700-1900
Loenen	Stichtse watermolen	1600-1900
Loenen	Naamloos Loenen 1	1700-1800
Loenen	Naamloos Loenen 2	1700-1800
Vreeland	Naamloos Vreeland 1	1700-1900
Vreeland	Naamloos Vreeland 2	1700-1900
Vreeland	Naamloos Vreeland 3	1600-1900
Portengen	Molen van het zuideinde van Portengen	1600-1900

Tabel 1.5: Overzicht van te verwachte molens in Stichtse Vecht.